

Samfelagið í Nóatún

William Heinesen hefur skrifað nógvar bækur — skaldsögur, stutt-sögusöfn og yrkingasöfn. Vegna plástrót verður bert Nóatún (1938) umtalað. Hon er eitt gott umboð fyrri tær sosialrealistisku skaldsögunar og hefur tiskil eisini serligan áhuga, tá ið tað verður skrivað um samfelagsviðurskiptini í hansara bókmentum.

Tær fyrstu skaldsögunar (Blæsende Gry, Noatun og Den Sorte Gryde) eru sosialrealistiskar, t.v.s. at rithøvundin hefur sett sær fyrri á kritiskan og realistiskan hátt at lýsa samfelagið — ikki bert partar av tí, men heildina, báðar samfelagsklassarnar, arbeiðsfólk og virkisánarar.

Tær flestu skaldsögunar eru kollektivskaldsögu, t.v.s. at rithøvundin hefur valt fleiri hovuðspersónar. Nóatún liggur á markinum til at vera ein kollektivskaldsögu. Um orsökina til, at tað møgulega er ein hovuðspersónur, skriver Henrik Ljungberg í bókini „Eros og samfund i William Heinesens romaner“ s. 26: „Da Niels Peter samtidig benyttede oftere end de øvrige som formidler af beretningen, og da det iøvrigt er ham, der konstant tager initiativet m.h.t. arbejdet med opdyrkningen, kan det ikke undgås, at læseren opfatter ham som en slags hovedperson i romanen.“

Henrik Ljungberg sigur kortini, at Nótatún „med rimelighed kan kaldes en kollektivroman“. M.a. tí at hon lýsir dagligu trupulleikarnar í einum kollektivi.

Ávirkaður av samtidar-bókmentum

William Heinesen er uttan iva ávirkaður av norðurlenskum bókmentum í samtidini. Hann var í sínum ungum árum í Danmark og hitti har kendar kulturadikalir hovuðar sum t.d. Otto Gelsted.

Otto Gelsted ummælti Nótatún (vit finna greinina í Dagblaðnum í 1939 undir heitinum: „En færsk roman“). Í greinini visir Otto Gelsted eisini á sosialu lýsingarnar: „... Niels Peter, den urokkelige Slider, der ogsaa tager Kampen op mod Storbonden og Sagførerne inde i Byen, da de prøver at gaa Koloniens Ret for nær“. Seinni skriver hann nágreiniligari: „... Tegninger af den joviale Lurendrejer og Pengepuger Sagfører Didriksen og hans Fuldmægtig, der er blevet Oxford og uddeler religiøse Oplyggelsesbøger til de Klienter, hans høje Chef netop under Huldslighedsens Maske har plyndret for deres fattige Spareskillinger.“

Nógvar hefur verið skrivað um, at skaldsögan „Fiskerne“ eftir Hans Kirk møgulega hefur ávirkað WH. Tað var móti í 30'um í Danmark at skriva sosialrealistiskar romanir, t.d. „Dokken“ eftir Niels Nilsson. Laxness hevði eisini skrivað „Salka Valka“. Otto Gelsted nevnr eisini „Katrinu“ eftir Sally Salminen.

Tað kundi eisini verið nærliggjandi at nevnt pólska skaldið W.S. Rey-mont og hansara sosialrealistisku skaldsögu (í fyra portum) „Bændurnir“. Tað sigst, at henda skaldsögan hevði hugtakið Hans Kirk.

Figgjarlig krepputíð

Í Nótatún víðger WH. figgjarligu krepputíðina í 30'um. Hetta verður gjørt við at lýsa sosialu stöðuna hjá meinigamanni, samstundis sum hann visir á, hvør ið eigur framleiðslutólini. Á henda hátt fær lesarin eina vitan um, hví tað stendur so illa til í Nótatún — og tað ger sjálvandi sít til, at vit fáa eina samanknýtta heildarmynd av stöðuni.

Sjálv gongdin í skaldsöguni er, at nøkur húski flyta úr keypstaðnum út í tann óbygda Deyðamannadal, har tey hava stovnað bygðina Nótatún. Hvørt húski fær eina trøð. Har velta tey epli og í endanum av bókini keypa tey eina kúgv.

Tær flestu bygdamenninir eru til sjós, tá ið tað liggur fyrri. Tað er sjálvandi av tí arbeiðinum, at

bygðin er knýtt at samfelagnum. Heimafólkið keypr vørurnar uppá borg frá keypmanninum Fredag, sum eisini er reidari.

Tað eru ikki allir nóatúnungarnir ið trivast í Deyðamannadali. Óli Ørnberg og Tilda flyta aftur til keypstaðin. Eisini ein dóttur hjá Niels Peturi flytir av bygðini.

Reidarinn býr í keypstaðinum. Hann hevst at nóatúnungum av tí at teir keypa av nógvar uppá borg. Men rithøvundin lýsir hvussu fátækliga tey liva.

Ein annar áhugaverdur persónur í keypstaðinum er sakførarin Didriksen. Hann umboðar tað stóra kapitalveldið. Reidarin Fredag kann ikki sammetast við Didriksen í veldi.

Fyri at lýsa maktstríðið í hesi krepputíðini, skal evnið býttast í tveir bólkur: 1) Sosialu viðurskiptini og 2) Kapitalveldið.

1) Sosialu viðurskiptini

Nóatúnungar striddust fyrri tí dagliga breyðinum. Trupulleikarnir fyrrikomu at vera skaptir av tí samfelagi, sum teir livdu í í hesum sambandinum skulu nevnað fimm dømi um tað:

a) Nóatúnungar fluttu úr Stóraferði, tí at teir ikki kundu fortjena fyrri livsins upphald har. Hvussu illa stað tað var, fáa vit at vita á síðu 115 (í føroysku útgávuni). Óli Ørnberg vitjar Ulrikku og hon klagar sína neyð um, at hon ikki hevur nakað at bjóða Óla: „Nakað at bjóða tær havi eg ikki“, segði hon og hugdi blíðskortað og ósmæðin at honum, „vi vit hava hvørki kaffi ella te í húsnum. Litið er at fáa av arbeiði her í Stóraferði, tað versnar fyrri hvørt ár, ið fer... vit fátæku fiskagentur siggja ikki oyra, nei, og hartil mugu vit næstan bíða okkum hvørt sindur av mjøli ella sukri, vit bera í munnin, so trekir eru teir at lata uppá borg!“

b) Nóatúnungar høvdu ilt við at fáa brenni til vega, m.a. tí, at bóndin noktaði teimum at leita eftir reka. Illa var stað við torvi eisini: „Seinast í januar mánaði var einki petroleum eftir. Torv var heldur einki.“ (s. 107).

c) Angelund hevði verið hjá keypmanninum fyrri at keypa uppá borg, tí „neyð-

in hótta“ (s. 128). Hann ásaðnaði, at: „Vit eru eitt neyðars avlopsfylgi, vit íbúgvir í Nótatuni, eitt sløð av yvirskipan, einki annað. Og tað verða vit eisini skjótt øll somul her á landi.“ (s. 128).

Kortini ynskir hann seg ikki í grøvina, sum Tea ger í „Fiskerne“ hjá Hans Kirk, tá ið neyðin er størst.

d) Dótturin hjá Niels Peturi hevði fingið tuberkular. Læknin kom til bygðina. Hann spurdi millum annað: „Hvussu er vörðið við føðini... hava tit nakað at geva børnunum? Breyð? Mjólk?“ (...) Niels Petur rodnaði (...) „tað bílar eitt sindur“ (s. 182—183) Tey áttu bert epli í húsnum.

e) Nóatúnungarnir eiga ongan seyð í haganum við bygðina. Hann eigur Sigvards bóndi. Einaferð hendir tað tó, at eitt lamb má drepast og flettast á staðnum, tí at tað hevði brotið beinin.

Sunneva ger blóðpýlsu: „Børnini vóru hjartansfegin, tað vóru nógvar ár síðan tey høvdu leskað slikt.“ (s. 213).

Tey fáa eisini at vita frá bóndanum, hvat ið tey hava gjørt. Bóndin livir í yvirfløð í mun til meinigamann.

Nóatúnungarnir eru ærlig fólk. Niels Petur fer til bóndan fyrri at fortelja sannleikan um lambið, men verður ikki væl móttikin.

2) Kapitalveldið

Tað fyrrikoma tvey sløg av

maktmenniskjum: a) Bóndin sum umboð fyrri ta feudalú tíoðina og b) Didriksen og Fredag sum dømi um yvirklassan í tí borgarliga, kapitalistiska samfelagnum.

a) Bóndin hevur makt, av tí at hann hevur nógva jørð í hondum. Sum kongsbóndi hevur hann eina aðalstøðu og hann sigur tað sjálvur: „... vit sum eru kjarnin í folkinum, vit sum hava varðveitt góðan gamlan sið og skikk og kvæðini.“ (s. 216).

Bóndin samarbeiðir við borgaraskapið í stríðinum móti nóatúnungum. Tað kemur til sjóndar í sambandi við sakina um tað áðurnevnda lambið: „... um tit hereftir gera allarminsta misbrot, vil Didriksen taka alt málið upp av nýggjum, og so eru tit bart út lidnir at búgva í Deyðamannadali.“ (s. 241).

b) Fredag er ein føroyskur reiðari og handilsmaður. Hansara handil fer á heysin og tað verður Didriksen sum er ravnurin, ið pikkur rovið. „... Didriksen sakførari hevur longu tvær reisir verið í holt við meg!“ (s. 102). Fredag goymir ikki sína vreiði móti Didriksen: „... Einasti maður, ið heldur sær uppi, tað er Didriksen sakførari, tí hann fær í øllum færum sin part, hann livir av, at tað gongst øðrum illa!“ (s. 102).

Didriksen er danskari og umboðar tiskil fremmandveldið. Hann fær pening fyrri alt millum himmal og jørð í samfelagnum

sum heild. Eisini Óli Ørnberg hevur fingið koyrilin at føla: „... hann sum vann sær tólv hundrað krónur av mínum húsangangi...“ (s. 78).

Didriksen ynskir at loysa trupulleikarnar við samarbeiði. Eitt dømi er søkin um úttalisið hjá Niels Peturi móti Hansen (um at hann er krieturið hjá Didriksen). Úrslitið endaði við eini friðaravtalu. Eitt annað dømi er klándrið millum Niels Petur og bóndan. Didriksen kemur við soljóðandi uppskoti: „Eg havi bestan hug at bjóða bóndanum semju onkursvegna.“ (s. 223).

Grundin til, at Didriksen ynskti samarbeiði skal sjálandi siggja út frá hansara egnu stöðu. Hann fær pening fyrri tað.

Sum vit siggja eru tað tveir bólkir í samfelagnum, sum stríðast fyrri at fáa materiellan ágóða: Tey mógvandi, sum ikki kunnu samarbeiða sínámillum (Didriksen og Fredag) og fólk flest, ið stórt sæð eru solidarisk móti hvørjum øðrum.

Í hesi mynd av samfelagnum kunnu vit skilja, hví tað varð neyðugt at geva teimum ognarleysu jørð at dyrka og hví tað var so trupult hjá teimum at stovna niðurstubygðina. Hann visir okkum, at tað vóru figgjarligar kreftir í keypstaðnum og í útheiminum, sum vóru hovuðsorsøkin til trupulleikarnar.

Arnbjørn Danielsen

William Heinesen og Otto Gelsted

William Heinesen og Otto Gelsted, mæti danskir yrkjarir og týðarar av klassiskum grikskum skaldskapi (1888—1968), komu at kennast longu í 1919. Um ávirkanina frá Gelsted, ið var kennari og

elskari av list og skaldskapi úr øllum heiminum, og sum eisini hevði stóran kunnleika til m.a. heimspeki og sálarfrøði, tekur William Heinesen soleiðis til í yrkingini Dansende poppefrø:

Men bevares, der var også så meget andet — der var jo hele kulturhistorien — filosofien fra Heraklit til Herbert Iversen, socialismen fra Thomas More til Thøger Thøgersen

og først og sidst kunsten i alle dens former fra Homer til Tom Kristensen fra Altamiragrotten til Lundstrøm. Du var mit universitet og den enorme bagage af universale jeg medbragte når jeg vendte tilbage til mine små fattige nordhavssøer

er jeg endnu ikke helt færdig med at pakke ud. I 1977 gav Børge Houmann út eitt stórt greinasavn eftir Otto Gelsted við heitinum Tilbageblik på fremtiden. Í hesum savninum er m.a.

ein grein um William Heinesen (upprunliga prentað í Land og folk 27. juni 1954). Um hvussu William Heinesen búnaðist sum yrkjar og rithøvundur skriver Gelsted soleiðis:

I sin første digtsamling, Arktiske Elegier fra 1921, viser han sig som en på samme gang individualistisk og kosmisk lyriker. Han har selv betegnet sit daværende jeg som „asketisk skønhedsdyrker“. I 1924 forsøgte han sig med en religiøs, efter hans eget sigende dødbagt kæmperoman. Men i 1928 kom Hans Kirks roman Fiskerne, og Heinesen blev stærkt grebet af den og af venstre-sociale strømninger. De bragte ham nye impulser og lærte

Lesið viðari í síðu 15